

Menemen Yöresinde Agro-Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

¹Makbule CİVELEK

¹Taner DALGIN

Hüseyin ÇEKEN

²Burçak EKİZTEPE

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A. B. D.

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Seyahat Hizmetleri

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Konaklama İşletmeciliği
Söke İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü

Sorumlu Yazar:

huseyin_cken2001@yahoo.com

Geliş Tarihi :29/11/2012

Kabul Tarihi :08/01/2013

Özet

21. yüzyılda turizm sektörü; bir yandan ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olması, diğer yandan uluslararası ticaretin gelişmesi ve günümüz insanının yaşam standartlarının yükselmesine paralel olarak seyahat etme eğiliminin artması ile birlikte önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bireylerin turistik ürün algılamaları ve istekleri çağın değişen koşullarına uygun olarak sürekli değişim göstermektedir. Turizm talebinin lüks olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmesi turistik tüketicinin bilinçlenmesini sağlarken, kitle turizminin önemini kaybedip alternatif turizm türlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bugün, dünya genelinde turistik arz kaynaklarının kırsal turizm amaçlı kullanılmasıyla kırsal alanların ekonomilerinin güçlendirilmesine yönelik çabalar giderek hız kazanmaktadır. Bu çabalar ışığında ortaya çıkan turizm türlerinden biri de, çevreye duyarlılık ve sürdürülebilirlik konularında büyük önem arz eden agro-turizmdir. Agro-turizm alanında farklı bölgelerde daha önce elde edilmiş olan önemli başarılar kırsal alanların gelişiminde tarım sektörünün yanında agro-turizmde bir alternatif olarak görülmesini sağlamaktadır. Agro-turizm yerli ve yabancı turistlere geleneksel turizm faaliyetlerinin dışında olanaklar sağlamaktadır. Stresli kent yaşamından uzaklaşarak doğa ile baş başa kalmayı sağlayan agro-turizm çevreye duyarlı ve bilinçli turistlerin tercih ettiği alternatif turizm türleri arasında yer almaktadır. Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında öncelikle kırsal turizm, kırsal kalkınma ve agro-turizm kavramlarına değinilmiş, daha sonra agro-turizm açısından uygun bir uygulama alanı olduğu düşünülen menemen yöresinin agro-turizmle ilgili arz unsurları ve potansiyeli ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Menemen bölgesinde yaşayan yerel halkla, burada agro-turizmle ilgili faaliyet gösteren İmece Evi sorumlularıyla ve burayı ziyaret eden misafirlerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlar ile bölgede agro-turizm faaliyetleri ile ilgili algılar tespit edilmiş, bölgenin agro-turizm açısından gelişim potansiyeli değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden mülakat kullanılmıştır. Elde edilen verilere göre bölgedeki agro-turizm uygulamaları ile yerel halkın ilgili olmadığı görülmüştür. Araştırma sonunda yerel halkın da içinde bulunduğu bir tarım turizmi yapılanmasının yakın gelecekte çok olanaklı olmadığı görülmüştür. Fakat İmece Evi gibi çeşitli kuruluşlar yoluyla Menemen'de insanların doğayla bütünleşmesini olanaklı kılabacak organizasyonların gerçekleşmesi mümkündür. Bu noktada söz konusu agro-turizm faaliyeti yerel halktan soyutlanmış, fakat onların yaşam tarzlarına ve standartlarına saygılı bir turizm anlayışı içinde gerçekleştirilecektir. Burada önemli olan nokta agro-turizm ile ilgili kuruluşların faaliyetlerini gerçekleştirirken sürdürülebilirliği esas almaları ve yerel halka rahatsızlık oluşturmamalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Agro-turizm, Turizm Arzı, İmece Evi

The Assessment of Agro-Tourism Potential of Menemen

Abstract

In the 21st century tourism sector has noted significant improvements by the agency of on the one hand an as it is important source of income for countries, on the other hand development of international trade and in parallel with rising standards of living, people's tendency of travel has increased. Individual's perceptions of tourism product and demand have been constantly changing in accordance with changing conditions of the era. Tourism demand has become necessity instead of being luxury. As a result of this, consumer became conscious. However, mass tourism lost its importance and alternative types of tourism occurred. Today in the world, tourist supply sources are being used in purpose of rural tourism. So that, strengthen the economies of rural areas is intended. In the light of these efforts, one type of tourism emerged. It is agro-tourism that carries a great importance about the issues of environmental sensitivity and sustainability. Thanks to previously obtained important achievements in the field of agro-tourism in different regions, agro-tourism is seen as an alternative in addition to the agricultural sector in development of rural areas. Agro-tourism provides tourism activities outside traditional ones to local and foreign tourists. Agro-tourism that provides being away from the stressful city life to stay alone with nature, stands the types of tourism that is preferred by the environmentally sensitive and conscious tourists. The scope of work we conducted, primarily in rural tourism, rural development and agro-tourism concepts are addressed then the potential and agro-tourism-related supply factors of region of Menemen that is considered to be appropriate in terms of agro-tourism discussed. In the scope of the research interviews were conducted with local people living in Menemen, authorized people of İmece Evi that performs agro-tourism related activities and guests who visit here. With the interviews were carried out in the region perceptions about agro-tourism activities have been identified and development potential of the region in terms of agro-tourism was evaluated. In this research interview which is one of qualitative research methods was used. According to the data obtained from the research it is seen that local people are not interested in agro-tourism practices. End of the study in which agricultural tourism structuring of local communities was not possible in the near future. However through various organizations such as İmece Evi it is possible that there can be organizations that ensure people the integration of nature. At this point the agricultural tourism activity will take place in these isolated local people in a spirit of respectful tourism to their lifestyles and standards. The important point here is organizations that are related with agricultural tourism should consider the sustainability and they shouldn't disturb the local community.

Keywords: Agro-tourism, Tourism Supply, İmece Evi

GİRİŞ

21. yüzyılda turizm sektörü; bir yandan ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olması, diğer yandan uluslararası ticaretin gelişmesi ve günümüz insanının yaşam standartlarının yükselmesine paralel olarak seyahat etme eğiliminin artması ile birlikte önemli gelişmeler kaydetmiştir. WTTC'nin (2009) yaptığı araştırma ve değerlendirmelere göre 21. yüzyılda turizm endüstrisi, dünyanın en hızlı büyüyen endüstrisidir ve en büyük endüstrisi olma yolunda ilerlemektedir. Uluslararası seyahatlerde çeşitli formalitelerin kaldırılması ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin güçlenmesi ile uluslararası turizm büyüme hızını sürekli olarak arttırmaktadır. Seyahat alternatiflerinin gelişmesi ile birlikte uluslararası turizm katılanların sayısının günden güne artması beklenmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün yaptığı araştırma tahminine göre 2020 yılında yıllık 1.6 milyar kişi uluslararası turizme katılacak ve yıllık ortalama 2.2 trilyon dolardan daha fazla harcama yapacaktır (UNWTO, 2008).

Giderek daha büyük hacimlere ulaşan turizm sektörü içerisinde, insanların turistik ürün algılamaları ve istekleri çağın değişen koşullarına uygun olarak sürekli değişim göstermektedir. Bugün, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler büyüyen bu sektörden kar sağlama gayreti içerisinde oldukları için, turistlerin değişen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürün geliştirme gayreti içerisinde. Turizm talebinin lüks olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmesi, bunun sonucunda turizmin kitlesel bir olgu haline gelmesi bazı olumsuzlukları ortaya çıkarmıştır. Bu durum aynı zamanda tepkisel olarak turistik tüketicinin bilinçlenmesini sağlarken, kitle turizminin önemini kaybedip alternatif turizm türlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu çabalar ışığında ortaya çıkan turizm türlerinden biri de, çevreye duyarlılık ve sürdürülebilirlik konularında büyük önem arz eden kırsal turizmdir.

Bu çalışmada kırsal turizmin özel bir alanı olarak agro-turizm ele alınmıştır. Agro-turizm alanında farklı bölgelerde daha önce elde edilmiş olan önemli başarılar kırsal alanların gelişiminde tarım sektörünün yanında agro-turizmde bir alternatif olarak görülmesini sağlamış, agro-turizmin önemi daha net olarak anlaşılmasına başlanmıştır. Birçok alternatif turizm türüne uygun arz unsurlarını sınırları içerisinde barındıran Türkiye agro-turizm için de oldukça bakir bölgelere sahiptir. Bu bölgelerden birisi bu çalışmada uygulama alanı olarak seçtiğimiz Menemen yöresidir.

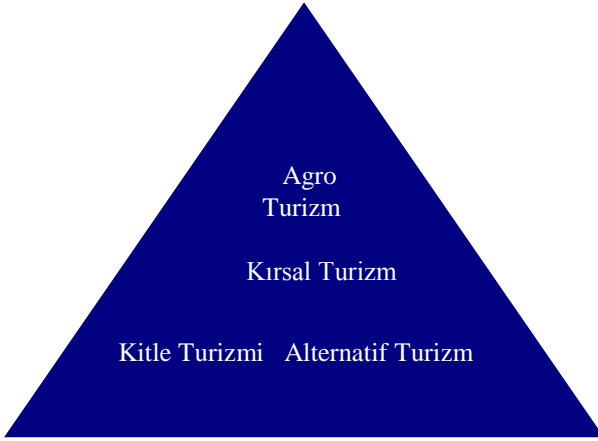
Gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında öncelikle kırsal turizm, kırsal kalkınma ve agro-turizm kavramlarına değinilmiş, daha sonra agro-turizm açısından uygun bir uygulama alanı olduğu düşünülen Menemen yöresinin agro-turizmle ilgili arz unsurları ve potansiyeli ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Menemen bölgesinde yaşayan yerel halkla ve burada agro-turizmle ilgili faaliyet gösteren İmece Evi isimli organizasyonun yetkilileri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlar ile yerel halkın ve işletmenin bölgede agro-turizm faaliyetlerinin gelişimi ile ilgili görüşleri ve algıları öğrenilmeye çalışılacak, elde edilen veriler yardımıyla bölgenin agro-turizm açısından gelişim potansiyeli değerlendirilecektir.

Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma Kavramları

Kırsal kalkınma kavramı birçok etmeni içerisinde barındıran çok boyutlu bir kavramdır. Kırsal kalkınma kavramının en iyi şekilde anlaşılabilmesi için kalkınma, kırsal alan, kırsal turizm gibi kavramların da irdelenmesi gerekmektedir. Kırsal kelimesinin yabancı dillerdeki karşılıklarına bakıldığında ilk bakışta köy olgusu ile özdeşleştirildiği düşünülse de gerçekte kent kelimesinin zıt anlamı olarak kullanıldığı görülmektedir. İngilizce rural şeklinde belirtilen kırsal kavramı, genellikle köye ait bir anlam yaratmakta; Türkçe'de kent kelimesine karşılık, İngilizce'de urban kelimesinin zıt anlamı olarak kullanılmaktadır (Küçükaltan, 2002: 152). Kırsal alanların ihtiva ettiği sosyo-kültürel, demografik, ekonomik, çevresel ve mekansal çeşitliliğin, çağın değişen koşulları ile birlikte yeni anlamlar kazanması, kesin bir kırsal alan tanımı yapılmasını güçleştirmektedir (Çeken ark., 2007: 3). Soykan'a (2006) göre; kırsal alan, düşük nüfus yoğunluğuna bağlı bir kavram olarak, genellikle nüfusu 10 bin kişinin altında olan küçük yerleşim birimleri olarak tanımlanmaktadır. OECD tarafından geliştirilen ve AB tarafından da kullanılan kırsal alan tanımı en yaygın kullanılan tanımdır. Bölge tipolojilerinin belirlenmesinde de kullanılan bu tanıma göre, idari sınırlar itibarıyla nüfus yoğunluğu kilometre kare başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde kırsal alanla ilgili yapılan istatistiklerde genel kabul gören ve TÜİK tarafından da dikkate alınan tanıma göre; nüfusu 20 binden fazla olan yerleşim birimleri kent, diğer yerleşim birimleri kırsal alan kabul edilmektedir (Kırsal Kalkınma Planı, 2010: 39).

Birleşmiş Milletler Örgütüne göre kırsal kalkınma; küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik ve sosyal koşulları iyileştirmek amacı ile giriştikleri çabaların birleştirilmesi, bu toplulukların ulusal bütüne kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına gerekli katkıda bulunmalarının sağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır (Esengül ark., 2002: 30). Bu doğrultuda kırsal kalkınmanın amacı, yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirerek kent ile köy arasındaki gelişmişlik farkının en aza indirgenmesini sağlamaktır. Ayrıca tüm bunlara ek olarak kırsal kalkınmanın tarımsal faaliyetler ile sanayinin bütünleşmesi gerçekleştirilerek yerel halka istihdam olanakları sağlama, göç olgusunu azaltma gibi toplumsal dönüşüm etkisi de bulunmaktadır.

Kırsal kalkınma açısından önemli bir enstrüman olarak görülen kırsal turizm kavramı incelendiğinde bu kavramın uzmanlar tarafından çiftlik turizmi (farm tourism), köy turizmi (village tourism), yayla turizmi (highland tourism), tarımsal turizm (agro-tourism), ekoturizm (ecotourism) gibi farklı isimlerle anlatıldığı görülmektedir. Bunun nedeni kırsal turizmin kapsamı hakkında ortak bir görüşe sahip olunmamasıdır (Esengün ark., 2002: 32). Küçükaltan'a (2002: 151) göre kırsal turizm; insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışındaki kırsal yörelere ziyaretleri, buralarda tarım üreticilerinin ürettikleri mal ve hizmetleri, yörenin doğal dokusuna uygun mekanlarda talep ederek ve yörede para arttırma arzularını minimize ederek geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kırsal turizm, coğrafik olarak şehir dışında gerçekleştirilen ve genellikle çalışanın turizm hareketinin gerçekleştiği kırsal alandan karşılayan bir turizm şeklidir (Douglas ve Derrett 2001: 165). Kırsal turizm, gündelik yaşamın monotonluğundan sıkılmış, çevreye duyarlı turistik tüketicilerin doğayla bütünleşme isteğiyle hareket ettiği, çevresel tahribatın ve gürültü kirliliğinin olmadığı, yerel kültüre ait faaliyetleri gerçekleştirme odaklı turizm türlerini kapsamaktadır.

Şekil 1: Turizm ile ilişkili kavramlar piramiti

Kaynak: Michal Sznajder, Lucyna Przezborska and Frank Scrimgeour, Agritourism, Ama Data Set LTD., UK, 2009: 5

Kitle turizminin olumsuz etkileri, turistik tüketicilerin tercihlerindeki değişimler çevreye duyarlı ve sürdürülebilirlik kapsamında yer alan alternatif turizm türlerinin ortaya çıkmasında etkili bir rol oynamıştır. Smith ve Eadington'a (1992) göre; turizm, kitle turizmi ve alternatif turizmin bir sentezidir. Kitle turizmine katılan çok sayıda kişi popüler tatil destinasyonlarını tercih etmektedir. Özel ilgi turizmi ya da sorumlu turizm olarak da adlandırılan alternatif turizm türleri, yerel halkla iletişim kuran ve onları anlayan doğal çevreye duyarlı bir turizm türüne vurgu yapmaktadır. Kırsal alanda yapılabilecek alternatif turizm türleri de çevreye duyarlılık ve sürdürülebilirlik kapsamında yer almaktadır. Kırsal alanlarda yapılabilecek turizm türleri ve faaliyetleri arasında çiftlik turizmi, kuş gözlemciliği, dağcılık, trekking, yayla turizmi, av turizmi, agro-turizm, macera turizmi, eko turizm gibi örnekler gösterilebilir. Bu çalışmada kırsal turizmin özel bir alanı olarak agro-turizm kavramına değinilmiş ve bu turizm türüyle ilgili bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Agri-turizm ya da agro-turizm olarak da adlandırılan tarım turizmi, tarımsal üretimin yoğun olduğu yörelerde gerçekleştirilen bir turizm türüdür. Bu özelliği ile agro turizm üreticilere bir ek gelir kaynağı yaratmaktadır. Böylece tarımsal üretimin turizm ile yer değiştirmesi yerine, turizm ile bütünleşmesi söz konusu olabilmektedir. Yani, özellikle gelişmekte olan yörelerde sıkça görülen tarım alanlarını turizm işletmeciliği adına yok eden değil, tersine tarımla birlikte turizmi de geliştiren yeni bir turizm faaliyet alanı olarak agro-turizm önem kazanmaktadır (Küçükaltan, 2002: 151). Agro-turizm çiftçilerin ürün çeşitlendirme ve ek gelir sağlama yollarını arttırması açısından önemliyken, aynı zamanda turistik tüketicilere doğal yaşam koşullarında tarımsal faaliyetlere doğrudan katılma olanağı tanımaktadır. Tarımsal faaliyetlere katılım ile doğaya olan özlemini gideren turist yaşadığı çevreye karşı duyarlılık ve farkındalık kazanmaktadır. Şekil 1'de agro-turizm ile ilişki içerisinde olan kavramlar verilmiştir:

Agro-turizmin başlangıcı 1800'li yılların sonuna dayanmaktadır. Agro-turizmle ilgili ilk faaliyetler şehirde yaşayan insanları, şehir yaşantısından uzaklaşmaları ve akrabalarını ziyaret etmeleri amacı ile kısa süreli ziyaretlerini kapsamaktadır. Otomobilin icadından sonra, 1920, insanların kırsal alanlara ziyareti de kolaylaşmıştır. 1930'lu ve 1940'li yıllarda yaşanan Büyük Buhran ve 2.

Dünya Savaşından sonra kırsal rekreasyona olan ilgi de artmıştır. 1960 ve 1970'lerde at biniciliği, çiftlik hayvanı besleme popüler hale gelmiştir. 1980 ve 1990'larda ise çiftlik tatili, oda kahvaltısı olarak geceleme ve ticari çiftlik turları popüler olmuştur (Hatch, 2008: 2). Tüm bunlara rağmen kırsal turizmin son yirmi yıl içerisinde yaygınlaştığı söylenebilir. Birçok faktör bu eğilimin artmasına katkı sağlamıştır. İnsanların daha kısa süreli tatile çıkmaları, arabaları ile daha fazla seyahat etmeleri, iş seyahatleri ile tatili birleştirmeleri, tecrübelerini çeşitlendirmeleri, ailece seyahat ederek köklerini arama istekleri bunlara örnek olarak gösterilebilir (Maetzold, 2004: 84).

Soykan'a (2003) göre agro-turizm, içerdiği özel aktiviteler ile kırsal turizm etkinlikleri içerisinde yerini almaktadır. Agro-turizm faaliyetlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Adam, 2001: 3; Maetzold, 2004: 85-86; McCullough et al., 2007; Hatch, 2008: 2; Walker, 2009: 2)

Tablo 1: Agro Turizm Faaliyetlerinin Sınıflandırılması

Özel Aktiviteler ve Festivaller	Rekreasyonel Aktiviteler	Çiftlik Aktiviteleri
-Müzik Festivalleri -Tarım Festivalleri -Tatil Kutlamaları -Mevsimsel Faaliyetler -Gençlik Kampları -Okul Turları	-Kuş Gözlemciliği -At Biniciliği -Hayvan Besleme -Vahşi Yaşam Fotoğrafçılığı -Vahşi Yaşam Gözlemciliği -Şarap Yapımı -Kampçılık -Antik Köy Gezileri	-Çiftlik Ziyaretleri -Tarım Ürünlerinin Satışı -Tarımsal Sergiler -Çiftliklerde Konaklama -Kendin Topla Faaliyetleri -Eğitsel Faaliyetler -Ağaç Kiralama

Agro-turizmin hem arz kaynağı durumundaki yerel halka hem de ziyaretçilere sağladığı birçok fayda vardır. Öncelikle agro-turizmin yerel halka sağladığı istihdam özelliği göze çarpmaktadır. Agro-turizm ile yerel halk yeni iş imkânlarına kavuşurken özellikle kadın iş gücü ön plana çıkmaktadır. Atıl durumdaki kadın iş gücü aktif konuma geçerek ekonomiye katkı sağlayacaktır. Agro-turizm ile iş olanakları elde eden yerel halk dolayısı ile büyük şehirlere göç etmeyecek, köyünde kalıp tarımsal faaliyetlerini sürdürmeye devam edecektir.

Agro-turizmin bir diğer faydası çevrenin korunmasını sağlamaktır. Diğer turizm türlerine göre çevreye duyarlılığı oluştururken çevre bilinci ve farkındalığı olan turistlere ulaşmayı hedeflemektedir. Bu da turizmin birincil kaynağı olan doğal çevrenin korunmasını beraberinde getirecektir. Ayrıca, agro-turizm ile turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması sağlamak mümkündür. Çiftliklerde yapılacak faaliyetlerinin aylara göre düzenlenmesi turistlerin kış aylarında da ülkemizi seçmesine katkı sağlayacaktır.

Agro-turizmin ekonomik getirilerin yanı sıra sosyal etkileri de görülmektedir. Yerel halkın turist ile etkileşimi doğrultusunda yeni kültürlerle tanışması, kaynaşması ve bu kültürlerin iyi yönlerini kedilerine entegre etmesi olasıdır. Sznajder, Przezborska ve Scrimgeour'a (2009) göre agro-turizme katılan turistler ürün toplama ve hayvan bakımı gibi faaliyetleri yerine getirmenin yanı sıra yerel halkın yaşam biçiminin de bir parçası olmaktadır.

Agro-turizmin bir diğer yararı da kırsal kültür ve mirasın korunmasını sağlamaktır. Yerel yörede yaşayan kadınların el yapımı ürünleri ekonomik ürün haline dönüşmektedir. Reçel yapımı, el yapımı sabunlar, yöresel yemekler, yöreye özgü el

işleri ve hediyelik eşyalar yöreye ekonomik katkı sağlamaktadır.

Bir Kırsal Turizm Türü Olarak Agro-Turizm: Menemen Örneği

İzmir iline bağlı olan Menemen ilçesinin kuruluşu milattan önceye dayanmakla birlikte kesin bir tarih saptanmış değildir. İlçenin M.Ö. 1000 yıllarında Eoliyenlerle İonyalıların hudutlarını oluşturan bugünkü Yahşelli Köyü civarında kurulduğu, M.Ö. 263-241 yılları arasında da Asarlık Köyü civarına nakledildiği söylenmektedir. Tarih boyunca Lidya, İran, Eski Yunan, Roma, Selçuklular, Osmanlı gibi birçok büyük medeniyete yerleşim yeri olan Menemen bu medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. I. Dünya savaşı sırasında 17 Mayıs 1919'da Yunanlıların işgaline uğramış olan ilçe 9 Eylül 1922'de Fahrettin Paşa komutasındaki Türk Süvari Birliği Ordusu tarafından işgalden kurtarılmıştır (www.menemen.gov.tr). İlçenin ismi Cumhuriyet tarihinin en üzücü olaylarından birinde bu olayın burada gerçekleşmesi sebebiyle geçmektedir. Menemen Olayı - Kubilay Olayı olarak bilinen, askerliğini yedek subay olarak yapmakta olan öğretmen Mustafa Fehmi Kubilay'ın ve yardımına koşan bekçiler Hasan ve Şevki'nin şeriat isteyen bir grup tarafından öldürülmesiyle başlayan olaylar zinciri, Cumhuriyet tarihinin en önemli olaylarından biridir (www.tr.wikipedia.org).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada kırsal turizm uygulamalarının özel bir alanı olan agro-turizm teorik olarak ele alınmış, agro-turizm potansiyeline sahip olan Menemen yöresi ve burada faaliyet gösteren İmece Evi örneği üzerinden bir uygulama çalışması yürütülmüştür. Elde edilen bulgular yardımıyla Menemen yöresinde agro-turizmin uygulanabilirliğinin ortaya konulması ve yörenin potansiyelinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Yapılan araştırma agro-turizm üzerine yapılmış az sayıda araştırmadan birisi olması açısından önemlidir. Ayrıca, katılımcılardan elde edilecek bulgular yardımıyla yörede agro turizm faaliyetlerini destekleyen unsurlar ya da agro-turizm ile ilgili bazı çekinceler daha net ortaya koyularak, Menemen yöresi açısından da bir fayda yaratılacaktır. Agro-turizm ile ilgili bölgenin güçlü ve zayıf yönlerini daha iyi bilmek, yerel halkın ve burada faaliyet gösteren turizmle ilgili işletmelerin agro-turizm ile ilgili görüşlerini almak gelecekte bir agro-turizm merkezi olarak Menemen yöresinin ön plana çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanılmasının sebebi elde edilmek istenen verilerin ölçekli sorularla elde edilmesinin mümkün olmamasıdır. Önceden hazırlanmış görüşme taslağına bağlı olarak sürdürülen yarı yapılandırılmış mülakat tekniği araştırmacıya daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde edebilme olanağı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Ayrıca veri kaynağı durumundaki kişilerin çeşitli kavramlar hakkında bilgilendirilmesi

zorunluluğu, mülakat tekniğinin kullanılmasını gerektirmiştir.

Menemen yöresinde faaliyet gösteren İmece Evi örneği üzerinde durulmuş, bu organizasyonun yetkilileri, burayı ziyaret eden ziyaretçiler ve Menemen yöresindeki yerel halk verilerinin elde edildiği örneklem grubunu oluşturmuştur. Mülakat kapsamında sorulacak olan soruların oluşturulması aşamasında kırsal turizmle ve agro-turizm ile ilgili literatürden yararlanılmış, bu alanda uzmanlığa sahip kişilerin görüşleri alınmıştır. Özellikle yerel halka sorulan sorulardan birkaçında katılımcılara bazı kavramların açıklanması gerekmiştir. Tarımsal ürün ve kırsal turizm kapsamı hakkında bilgiler mülakatın daha sağlıklı sonuçlara ulaşması için yerel halka verilen bilgilerdir. Mülakat yapılacak kişiler rastlantısal örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Verilerin toplanması 23-24 Ağustos 2012 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İmece Evi sorumlusu olan 6 kişi, yerel halktan 16 kişi, ve İmece Evinde konaklayan 2 kişi olmak üzere toplam 24 kişiyle görüşme yapılmış, elde edilen veriler derlenerek araştırma bulgularında sunulmuştur.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında öncelikle, gerçekleştirdiği faaliyetler agro-turizm kapsamında değerlendirilebilecek olan Menemen yöresinde faaliyet gösteren İmece Evi ile ilgili 6 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Yaş ortalaması 35 olan İmece Evi sorumlularının 4'ü erkek 2'si bayandır. Bu kişiler Üniversite mezunu ve Menemen'e sonradan yerleşmiş kişilerdir.

Mülakata katılan kişilerden öncelikle **İmece Evinin geçmişi, kuruluş amacı ve faaliyetleri** ile ilgili bilgiler alınmıştır. 2007'de ekolojik kamp olarak kurulan İmece Evi önce bir çiftliğe sonrada kendiliğinden bir öğrenme merkezine dönüşmüştür. Faaliyetlerine 1 yıl önce başlamış olan İmece Evi, Ocak, Şubat, Mart ayları dışında kalan yılın diğer dönemlerinde gönüllüleri misafir olarak kabul etmektedir. İmece Evinin kuruluş amacıyla ilgili katılımcıların cevaplarına derlendiğinde doğal kaynakların sürdürülebilirlik doğrultusunda kullanılması, doğayla bütünleşik üretim yöntemlerinin insanlara öğretilmesi, doğal yaşamla ilgili bilgilerin paylaşılması ve çevreye duyarlı bir hayat tarzının yaygınlaştırılması gibi amaçlara odaklandığı görülmektedir. Buna ek olarak 1 katılımcı İmece Evi'nin misafirlerin geleneksel tarım faaliyetlerini öğrenebilecekleri bir öğrenme merkezi oluşunu vurgulamıştır. İmece Evi'nin web sitesinde yayımladığı aşağıdaki ifade organizasyonun amacını net olarak ortaya koymaktadır.

"Herkesin kendi gidasını, yiyeceğini, evini, elektriğini, deterjanını, boyasını ve ihtiyaç duyduğu pek çok şeyi üretmesi mümkün! Kendi köyünü ekolojik köye, apartmanını, sokağını eko-apartmana, sokağa dönüştürmeye adım atanların her zaman yanındayız" (<http://www.imeceevi.org>).

"İmece Evi'nde gerçekleştirilen faaliyetler nelerdir?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar arasında, ürün toplama, sabun yapımı, doğal deterjan yapımı, bahçe bakımı, zeytinyağı yapımı, ekmek yapımı, şarap yapımı, peynir yapımı, marmelat yapımı, meyve kurutma, mantar toplama, fide dikimi ve gençlik kampları gibi faaliyetler yer almaktadır.

Gelen kişilerin çoğunlukla hangi milletten olduğu sorusuna İmece Evi sorumluları bu şekilde herhangi bir ayırımın yapılamayacağı yönünde ortak cevap vermişlerdir. Bugüne kadar dünyanın her yerinden yaklaşık 2000 kişinin İmece Evi'ni ziyaret ettiği belirtilmiştir. Ziyaretçiler eko köy ağları ve networkler aracılığı ile İmece Evine ulaşmaktadır.

Mülakat gerçekleştirilen kişiler İmece Evi'nin gerçekleştirdiği faaliyetlerin agro-turizm olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü savunmuştur. **Neden faaliyetlerini agro-turizm kapsamında değerlendirmedikleri** sorulduğunda, İmece Evi'nin geniş kitlelere hizmet vermeye uygun bir turizm yapılanmasına sahip olmadığı, çoğu zaman gelen misafirlerin ücretsiz olarak konaklanmasının sağlandığı belirtilmiştir. Bu nedenle gerçekleşen faaliyetin bir turizm faaliyetinden çok tüm dünyadan insanların katıldığı tamamen gönüllülük esasına dayalı doğal yaşamla ve yardımlaşmayla ilgili bir organizasyon olarak nitelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Faaliyetlerini agro-turizm olarak isimlendirdiklerinde gelen misafirlerin çeşitli beklentilerle kendilerini ziyaret edeceklerini ve bunun sonucunda çeşitli sorunların çıkabileceği belirtilmiştir. Organizasyonun ticari amaçlı olarak misafir ağırlamak istemediği belirtilmektedir. Bu cevap karşısında **İmece Evi'nin ekonomik olarak varlığını ne şekilde sürdürdüğü** sorulmuştur. Verilen cevaba göre organizasyon İmece Evi'nde üretilen doğal ürünlerin satışı ile ekonomik varlığına devam etmektedir. Bunun dışında herhangi bir yardım ya da teşvik alınmamıştır.

"Sürdürülebilirlik doğrultusunda neler yapmaktasınız?" sorusuna katılımcılar genel olarak güneş panelleri ve bisiklet ile elektriği kendilerinin ürettiğini belirtirken, 2 kişi buna ek olarak çevreye duyarlı tarım yöntemleri kullandıklarını ve kullanılan malzemelerin doğal yollarla elde edildiğini belirtmiştir. **"Yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde misiniz?"** sorusuna katılımcılar yerel yönetimle işbirliği içerisine girip büyümeyi amaçladıklarını, fakat yerel yönetimden henüz herhangi bir teşvik ya da yardım alınmadığını belirtmiştir.

"Yerel halkla işbirliği içerisinde misiniz?" sorusuna Tüm katılımcılar İmece Evi kurulmadan önce yerel halkla görüşüp bu konuda onay aldıklarını, İmece Evindeki eşyaların oluşturulmasında iş birliği yapıldığını belirtirken, 1 katılımcı ise yerel halkın yabancıların gelmesini endişe ile karşıladıklarını ve değişimden korktuklarını da eklemiştir. **"Faaliyetlerini daha iyi gerçekleştirmeleri için ne gibi iyileştirmeler yapılabilir?"** sorusuna katılımcılar tarafından verilen genel cevap köy yollarının yapılması ve toplu taşıma araçlarının sağlanması gerektiği yönündedir.

Araştırma esnasında İmece Evi'nde konaklayan 2 kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerden biri kadın diğeri erkektir. Kadının eğitim durumu yüksek lisansken erkeğin eğitim durumu lisanstır. Kadın katılımcı ev hanımı, erkek ise memurdur. Her iki kişi de Antalya'da yaşamaktadır. **"İmece Evi'nden nasıl haberdar oldunuz?"** sorusuna Bayan katılımcı internet aracılığı ile cevabını verirken bay katılımcı ise arkadaşlarının tavsiyesi üzerine geldiğini belirtmiştir. **"İmece evini neden tercih ettiniz?"** sorusuna misafirler doğal yaşama duydukları özlem nedeni ile buraya geldiklerini belirtirlerken, bay katılımcı ileride böyle bir hayat yaşamak istediği için önceden deneyimlemek amacıyla burayı tercih ettiğini ek olarak belirtmiştir. Misafirlere **İmece evinde hangi faaliyetlerde buldukları** sorusu sorulmuştur. Bayan katılımcı yemek yapımı, reçel yapımı, çamur ev yapımı gibi faaliyetlere katıldığını, bay katılımcı saman evin badanası, sulama, reçel yapımı, hayvanları besleme gibi faaliyetlere katıldığını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında Menemen'de yaşayan yerel halktan 16 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir. İmece

Evi'nin bulunduğu Dutlar köyünde İmece Evi gönülleri dışında bir aile yaşamaktadır. Fakat aile araştırma sürecinde orda bulunmadığı için mülakata dahil edilememiştir. Yine Menemen'in bir köyü olan Çukurköy'de mülakat yapılmıştır. Tamamı erkek olan katılımcıların yaş ortalaması 55'tir. 13 kişi hiç okula gitmemişken 3 kişi ise ilköğretim mezunudur. Katılımcıların tamamı çiftçilikle uğraşmaktadır. Katılımcılara sorulan sorular ve cevapları aşağıda özetlenmiştir.

"Yörenizde turizmin gelişmesini ister misiniz?" sorusuna 6 katılımcı olumlu bakarken diğer 10 katılımcı yörede turizmin gelişmesini istememektedir. **"Turistlerin yerel kültürü nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?"** sorusuna katılımcılar genel olarak gelen yabancı turistlerin kültür ve geleneklerini bozduğu cevabını vermişlerdir. 1 kişi ise yabancı turistlerin yöreye yenilikler de getireceğini düşünmektedir. **"Turistlerin yöreye herhangi bir katkı sağladığını düşünüyor musunuz?"** sorusuna genel olarak verilen cevap turistlerin yöreye herhangi bir ekonomik katkı sağlamadığını yönünde olmuştur. **"Köyünüze gelen turistlerin kendi evinizde konaklamasını ister misiniz?"** sorusuna verilen yanıtlarda 3 katılımcı turistlerin konaklamasına izin verebileceklerini belirtirken diğer 13 katılımcı turistlerin kendi evinde konaklamasını istememektedir. **"Agro-turizm doğrultusunda yapılan faaliyetlerden haberiniz var mı?"** sorusuna katılımcıların tamamı herhangi bir fikirleri olmadığını belirtmiştir. **"İmece Evi'nin gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında bilginiz var mı?"** sorusuna verilen cevapta katılımcıların tamamı yapılan faaliyetler hakkında bilgileri olmadığını belirtmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye birçok farklı tarımsal ürünün yetişmesine uygun coğrafi ve iklimsel çeşitliliğe sahiptir. Tarım sektörü geçmişten günümüze ülke kalkınmasında çok önemli roller üstlenmiştir. Bugün tarım sektörünün ekonomi içindeki payı geçmişe göre azalmış olsa da, hala kalkınma açısından önemini korumaktadır. Türkiye'nin ekonomik kalkınması açısından önem arz eden bir başka sektör olan turizm sektöründe alternatif turizm arz kaynağı olarak da tarım ve hayvancılık faaliyetleri oldukça önemlidir. Özellikle geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kırsal bölgelerde, agro-turizm yerel halkın gelir seviyesini arttıracak ve onların kırsaldan kente göç etmeden hayatlarına devam edebilmelerini sağlayacaktır. Agro-turizm temel mantığı sebebiyle, tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlara zarar vermeden ve tarımsal faaliyetlerin sürekliliğini etkilemeden gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle agro-turizmi deneyimlemek için gelmiş misafirlerin ağırlanmasında, onlara özel hizmet ve olanaklar vermek yerine, o bölgede yaşayan yerel halkın yaşam tarzına bir uyumlaştırma söz konusudur. Bu uyumlaştırma sürecinde hem o bölge de yaşayan yerel halkın, hem de o bölgeyi ziyaret edecek misafirin gönüllüğü sağlanmalıdır.

Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada kapsamında agro-turizm açısından önemli bir potansiyel taşıdığı düşünülen Menemen ilçesi ve bu ilçe de agro-turizm ile ilgili faaliyet gösteren bir organizasyon olan İmece Evi ele alınmıştır. Çalışmanın teorik kısmında literatürden yararlanılarak kırsal kalkınma, kırsal turizm ve agro-turizm gibi kavramlara yer verilmiştir. İmece Evi sorumluları, İmece Evi'ni ziyaret eden misafirler ve yerel halktan kişilerle yapılan mülakatlar yardımıyla çeşitli bilgilere ve bölgede agro-turizmin uygulanabilirliği ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır.

Gerçekleştirilen mülakatlarda öncelikle İmece Evi'nin turizm faaliyetlerinden gelir elde etmekten çok ürettiği tarımsal

ürünlerin satışından gelir etmeyi amaçladığı anlaşılmıştır. İmece Evi kendisini agro turizm ile ilgilenen bir kuruluş olarak değil, doğal yaşamı destekleyen ve bunu yaygınlaştırmayı amaçlayan bir kuruluş olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, yola çıkış noktaları agro-turizm olmasa da organizasyonun faaliyetlerini agro-turizm kapsamında değerlendirmek doğru olacaktır.

İmece Evi tarafından yapılan faaliyetler gönüllülük ilkesi ile sürdürülmektedir. Yurtiçinden ve yurtdışından konuk ağırlayan İmece Evi gerekli iyileştirmeleri yaparak agro-turizme alt yapı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yurtdışındaki örneklerde olduğu gibi Saman ev ve çamurdan ev yaparak doğal kaynakların sürdürülebilirliği konusunda farkındalığı ön plana çıkarmaktadır.

Araştırma esnasında TATUTA üyesi de olan İmece Evine ulaşım zor olmuştur. Toplu ulaşım araçları belli saatlerde hizmet vermektedir. Köy yolları araçla ulaşılacak biçimdedir. Alt yapının iyileştirilmesi öncelikli olarak sağlanmalıdır. İmece Evine ulaşım konusundaki diğer bir sorun ise yönlendirici levhaların bulunmamasıdır. İmece Evine ulaşımı sağlayabilecek levhaların Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanması gerekmektedir.

İmece Evi gönüllülük esası ile hareket edip farkındalık oluşturma çabasında olan bir organizasyondur. Faaliyetlerinin devamlılığı için ihtiyaç duydukları yardımların yapılması gerekmektedir.

Misafirlerle yapılan mülakatta gelenlerin burada birçok etkinliğe katıldığı ve buraya gelmelerindeki temel motivasyonun doğal yaşama duydukları özlem olduğu gözlemlenmiştir. Bugün kentsel hayatının bunalıcı ortamından uzaklaşarak doğal yaşama yönelmek birçok alternatif turizm faaliyetinin temel motivasyonudur.

Yerel halk ile gerçekleştirilen mülakatta katılımcıların yörede gerçekleştirilen agro-turizm faaliyetleri ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadığı görülmüştür. Katılımcılar bölgede gerçekleşecek turizm faaliyetlerine oldukça çekimser bakmakta, kendilerine faydadan çok zarar getireceğine inanmaktadır. Yerel halkta henüz agro-turizm bilincinin oluşmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak da kendi kültürlerini yabancı kültürlerin etkileşiminden koruma eğiliminde olmaları, kitle turizmi sonucunda yaşanmış bazı olumsuzlukların genellenmesi ve aynı olumsuzlukları agro-turizmin de beraberinde getireceği düşüncesi gösterilebilir. Bir noktada İmece Evi gibi bir organizasyonun faaliyetlerinin yerel halk tarafından bilinmemesi, bu organizasyonun yerel halkın faaliyetlerini hiç etkilemeden yaşamını sürdürdüğünü bir göstergesidir.

Yapılan araştırmada yerel halkın da içinde bulunduğu bir agro-turizm yapılanmasının yakın gelecekte çok olanaklı olmadığı görülmüştür. Fakat İmece Evi gibi çeşitli kuruluşlar yoluyla Menemen’de insanların doğayla bütünleşmesini olanaklı kılabacak organizasyonların gerçekleşmesi mümkündür. Bu noktada söz konusu agro-turizm faaliyeti yerel halktan soyutlanmış, fakat onların yaşam tarzlarına ve standartlarına saygılı bir turizm anlayışı içinde gerçekleşecektir. Burada önemli olan nokta agro-turizm ile ilgili kuruluşların faaliyetlerini gerçekleştirirken sürdürülebilirliği esas almaları ve yerel halka rahatsızlık oluşturmamalarıdır.

Elde edilen bulguları ve agro-turizm ile ilgili genel kabulleri dikkate alarak bölge de agro-turizmin uygulanması ile ilgili bazı öneriler geliştirilebilir. Bu öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Agro-turizm ile ilgili faaliyetler yapılırken sürdürülebilirlik kapsamında hareket edilmelidir.

- Yerel halkın zarar görmeyeceği, turistin kandırılmayacağı, turistik faaliyetler sonucunda çevrenin korunarak kirletilmeyeceği bir ortam sağlanmak zorundadır.

- Turistik arz kaynakları koru-kullan düşüncesi ile pazarlanmalı ve yörenin taşıma kapasitesi göz önüne alınmalıdır. Aksi takdirde doğaya ve yerel halka geri dönülmez zararların verilmesi kaçınılmaz olacaktır.

- Agro-turizmin uygulanabilmesi için tarımla uğraşan kişilerin istekli olması gerekir. Çiftçiler birlikte hareket etmek ve işbirliği yapmak konusunda istekli olmalıdır.

- Çiftçilerin faaliyetlerine devam edebilmeleri için desteklenmesi gerekmektedir. Agro-turizm yapılabilmesi için tarım sektörünün iyi durumda olması bir zorunluluktur.

- Tarımla uğraşan yerel halk daha kaliteli ürün yetiştirme ya da daha verimli üretimde bulunma kaygısı gütmemeli, doğal tarım üretimine devam etmek konusunda teşvik edilmelidir.

- Tarımla uğraşan yerel halk doğa ile şehir insanı arasında köprü görevi üstlenmeli ve doğayla ilgili bilgilerini paylaşmalıdır.

- Tarımsal faaliyetler için uygun fakat atıl bekleyen geniş arazilerden hem tarımsal çeşitlilik hem de agro-turizme uygunluk koşulları dikkate alınarak yararlanılabilir.

- Tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği her yerde agro-turizmin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Agro-turizme uygun alanların doğru tespiti uygulamanın başarısını arttıracak ve sonuçlarını iyileştirecektir.

Kırsal turizm türlerinden biri olan agro-turizm, diğer turizm türlerine kıyasla çevreye ve yerel halka duyarlı bir turizm türüdür. Agro-turizm faaliyetlerinin devamlılığı da çevreye ve doğal kaynakları koruyarak, yerel halkın kültürüne uyum sağlayarak mümkün olabilir. Aksi bir uygulamanın kitle turizminin yarattığı olumsuzlukların benzerlerini yaratması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

[1] Adam, K., (2001), Entertainment Farming & Agri-Tourism, Appropriate Technology Transfer for Rural Areas, www.attra.ncat.org.

[2] Çeken, H., Karadağ, L., ve Dalgın, T., (2007), ‘Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma,’ *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-14.

[3] Douglas, N., ve Derrett, R., (2001), Special Interest Tourism, John Willey & Sons Australia Ltd., Singapore.

[4] Esengün, K., Akça, H., ve Saygılı, M., (2002), ‘Kırsal Alanların Kalkındırılmasında Kırsal Turizmin Rolü,’ *Standard Dergisi*, 470, 29-35.

[5] Hatch, A. D., (2008), Agri-Tourism: A New Agricultural Business Enterprise, LSU Ag Center; Research & Extension, USA.

[6] <http://www.imeceevi.org>, Erişim tarihi: 22.08.2012.

[7] Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.

[8] [http://www.sp.gov.tr/documents/KKP\(2010_2013\).pdf](http://www.sp.gov.tr/documents/KKP(2010_2013).pdf)

[9] Küçükaltan, D., (2002), Tarım Turizmi ve Türkiye’de Tarım Turizmi İşletmeciliği, II. Turizm Şurası Bildirileri, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, (1)152.

[10] Maetzold, J. A., (2004), Nature-Based Tourism & Agritourism Trends: Unlimited Opportunities, National Alternative Enterprises and Agritourism Leader, USDA/NRCS, Washington, DC.

[11] McCullough, S., Brant S., ve Rhoades, S., (2007), *Agritourism Series Agricultural Diversification Through Agritourism*, University of Arkansas, USA

[12] Smith V., ve Eadington W., (1992), *Tourism Alternatives, Potentials and Problems In The Development of Tourism*, University of Pennsylvania Pres: Wiley, Chichester.

[13] Soykan, F., (2003), 'Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi,' *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.

[14] Soykan, F., (2006), Avrupa'da Kırsal Turizmde Bakış Açısı ve Kazanılan Deneyim, II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 20-22 Nisan 2006, Balıkesir, 71-87.

[15] Sznajder, M., Przezborska L., ve Scrimgeour, F., (2009), *Agritoursim, Ama Data Set LTD*. UK.

[16] UNWTO. (2008), "Tourism Highlights", www2.unwto.org. (Erişim Tarihi: 25.10.2011)

[17] WTTC1. (2009), *Travel and Tourism Economic Impact*.

[18] Yıldırım, A., ve Şimşek, H., (2004), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

[19] Walker, A. M., (2009), *Agritourism: Ideas and Resources*, Virginia Cooperative Extension, Virginia Polytechnic Institute and State University, USA. www.menemen.gov.tr, Erişim tarihi: 20.08.2012
www.tr.wikipedia.org, Erişim tarihi: 20.08.2012.